

ارزیابی شیوه‌نامه‌های استناد در نشریات معتبر دانشگاه تهران

دکتر عباس حُزّی

استاد دانشگاه تهران

اعظم شاه‌بذایی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

چکیده

در این پژوهش، وضعیت استناد در نشریات معتبر فارسی دانشگاه تهران که تا پایان گردآوری داده‌های پژوهش (پایان فروردین ۸۲) حداقل یک شماره از شماره‌های مربوط به سال ۱۳۸۰ آنها انتشار یافته، مورد مطالعه قرار گرفته است. یافته‌ها بیانگر آن است که ۹۰ درصد نشریات مورد بررسی پیروی از شیوه‌استناد شناخته شده‌ای را توصیه کرده‌اند یا در راهنمای نگارش خود حداقل یک قاعده در زمینه استناد در متن، ساختار مآخذ، یا نظم منابع در فهرست مآخذ ارائه کرده‌اند. نزدیک به ۳۹ درصد دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات مورد بررسی مبتنی بر شیوه‌های استناد معیار برون‌متنی هستند که ۳۳ درصد متعلق به شیوه‌های معیار ان.ا.ا.م. و ونکوور است. شیوه‌های معیار ۶۱ درصد از دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات نیز، در گروه شیوه‌های معیار درون‌متنی (شیوه‌های هاروارد و ای.پی. ای) قرار دارند. بررسی میزان پیروی مقالات از دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات نیز بیانگر وضعیت رضایت بخشی است. بررسی مقالات از دستورالعمل استناد نیز نشان می‌دهد که شیوه‌های استناد معیار در نظام استناد مقالات هر دو نشریه مبتنی بر شیوه‌های استناد درون‌متنی بوده است.

کلید واژه‌ها: استناد، شیوه‌نامه، نشریات معتبر، دانشگاه تهران

بیان مسئله

نشریات علمی منابع ارزشمندی در فرایند پژوهش محسوب می‌شوند. مقالات این نشریات معمولاً حاوی موثق‌ترین و تازه‌ترین اطلاعات تخصصی در زمینه‌های موضوعی لحاظ شده در سیاست انتشار نشریه است. این مقالات که اغلب توسط محققان و متخصصان برجسته حوزه خاص تدوین می‌شوند؛ معمولاً مبتنی بر مستندات علمی پیش از خود هستند که انعکاس مطلوب آنها ضروری است.

با توجه به نتایج مطلوب استناد صحیح، دقیق، و اصولی؛ ارائه منابع مورد استناد در آثار، بویژه نشریات علمی، از اهمیت بسزایی برخوردار است. پیروی از شیوه‌های استناد شناخته شده در هر حوزه موضوعی می‌تواند راهکار اندیشیده‌ای جهت نیل به این مهم باشد. اما از آنجایی که ممکن است شیوه‌های استناد متفاوتی در یک حوزه موضوعی وجود داشته باشد و پدید آورندگان، بنا به دلایلی یا بر حسب سلیقه خود، شیوه‌های استناد متفاوتی را انتخاب و در مقاله خود اعمال کنند، ارائه دستورالعمل استناد یا توصیه شیوه استناد شناخته شده در آیین نگارش نشریات، بویژه نشریات علمی، امری است که ضرورت آن جهت رعایت اصل همگونی در نظام ویراستاری نشریات، اجتناب ناپذیر است. اهمیت این ضرورت زمانی آشکار می‌شود که بیندیشیم ممکن است برخی پدید آورندگان مقالات نشریات، به دلیل نبود الزام سیاست ویراستاری نشریه در تبعیت از شیوه استناد مشخص، یا به منابع مورد استفاده خود استناد نکنند یا به شکلی نامناسب و غیراصولی به این کار مبادرت ورزند. بنابراین، نبود دستورالعمل استناد در راهنمای نگارش نشریات نه تنها اصل همگونی در سیاست ویراستاری نشریات، را با نابسامانی مواجه می‌سازد، بلکه می‌تواند بر فواید ناشی از استناد صحیح و اصولی تأثیر نامطلوب بگذارد.

اهمیت استناد به منابع پیشین قبلاً نیز توسط افرادی در داخل و خارج کشور مورد توجه بوده و در مورد چگونگی رعایت قواعد، بررسی‌هایی هم صورت گرفته است. به طور مثال، کوهزاد (۱۳۷۳) در پژوهشی دستورالعمل‌های کتابنامه نویسی و پایزیری موجود در ۷۷ کتاب فارسی را با بهره‌گیری از سه شاخص دستورالعمل موجود در

ویرایش چهارم و پنجم کتاب "دستورالعمل برای نویسندگان در تهیه مقاله، پایان‌نامه، و رساله دکتری" تألیف کیت تورابیان^۲، به عنوان استانداردهای الف و ب و نیز دستورالعمل ارائه شده در کتاب "آیین نگارش"^۳ تألیف مارتا منهایمر^۴، را به عنوان استاندارد مورد ارزیابی قرار داده است. وی در پایان به این نتیجه رسیده است که تنها ۴ مدرک (۱۵ درصد کل مدارک) باهم و با استاندارد الف و ب هماهنگ هستند، و ۲۳ مدرک دیگر (۸۵ درصد مدارک) با هیچ‌یک از استانداردها و همچنین با یکدیگر هماهنگی ندارند.

احمد تندیور (۱۳۷۷) نیز به ارزیابی ۲۷۲ مورد استناد به کتاب در ۲۵ پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی با استفاده از دو شاخص "آیین گزارش نویسی" اثر عباس حُرّی و "قواعد و ضوابط چاپ کتاب" به ویراستاری پوری سلطانی، مبادرت کرده و نتیجه گرفته است که علی‌رغم قرار گرفتن میانگین در حد بسیار خوب، انحراف معیار بیانگر ناهماهنگی و پراکندگی در جامعه مورد بررسی است.

در بررسی‌های انجام شده در پایگاه‌های اطلاعاتی مرتبط، دو پژوهش در خارج از کشور یکی با عنوان "مقتضیات یکسان جهت ارائه آثار به نشریات زیست پزشکی"^۵ است که در سال ۱۹۹۱ منتشر شده و در آن آمده است که تا زمان انتشار ویرایش چهارم شیوه‌استناد و نکوور، ۴۰۰ نشریه معتبر علمی در سراسر جهان، پیروی از این شیوه را در سیاست ویراستاری خود لحاظ کرده‌اند، و دیگری نیز تحت همین نام و توسط کمیته بین‌المللی ویراستاران نشریات پزشکی^۶ (۱۹۹۹) منتشر شده و عنوان کرده است که تا زمان انتشار ویرایش پنجم شیوه‌نامه و نکوور - سال ۱۹۹۷ - بیش از ۵۰۰ نشریه معتبر

1. A Manual for Writers of Term Papers; Thesis; and Dissertation

2. Kate L. Turabian

3. Style Manual

4. Martha L. Manhiemer

5. Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical journals

6. International Committee of Medical Journal Editors

علمی در سراسر جهان در راهنمای نگارش خود این شیوه را ارائه داده‌اند.

پژوهش حاضر، نخست به بررسی چگونگی ارائه دستورالعمل استناد در راهنمای نگارش نشریات معتبر دانشگاه تهران پرداخته است که حداقل یک شماره از شماره‌های مربوط به سال ۱۳۸۰ آنها تا زمان اتمام گردآوری داده‌ها (پایان فروردین ۱۳۸۲) به زبان فارسی منتشر شده باشد. سپس به ارزیابی این دستورالعمل‌ها بر اساس شیوه‌های استناد معیار پژوهش «سادرت» کرده است. بررسی میزان پیروی مقالات از دستورالعمل‌های استناد نشریات تلاشی است که در مرحله بعدی پژوهش صورت گرفته است. پی بردن به وجود یا نبود سیاست ویراستاری همگون در برخورد با نظام‌های استناد مقالات، در نشریات، فاقد دستورالعمل استناد نیز نکته دیگر مورد نظر این پژوهش بوده است.

نتایج پژوهش حاضر می‌تواند بر سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی دانشگاه تهران در راستای انتشار بهینه نشریات دارای رتبه علمی اثرگذار باشد. علاوه بر این، نتایج این پژوهش می‌تواند در فرایند شکل‌گیری، بازبینی، و حتی تأیید سیاست ویراستاری نشریات مورد بررسی به کار آید.

تعریف اصطلاحات

نشریات معتبر. در این پژوهش منظور آن دسته از نشریات فارسی دانشگاه تهران است که رتبه علمی-پژوهشی یا علمی-ترویجی از وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری و کمیسیون نشریات علوم پزشکی کشور دریافت کرده‌اند.

شیوه استناد معیار. منظور شش شیوه‌ای است که در این پژوهش به عنوان معیارهای ارزیابی دستورالعمل‌های استناد نشریات به کار رفته است. این شش شیوه شامل

شیوه‌های استناد کتابخانه ملی پزشکی امریکا یا شیوه‌ان.ال.ام.^۱، ونکوور^۲ انجمن روانشناسی امریکا یا شیوه‌ای.پی.ای^۳ هاروارد^۴، انجمن زبان مدرن امریکا یا شیوه‌ام.ال.ای.^۵ و شیکاگو^۶ است.

شیوه‌های استناد شناخته شده منظور شیوه‌های استنادی است که توسط سازمان، انجمن، یا دیگر نهادهای معتبر تدوین شده است و در سطح جهانی، ملی، یا رشته‌ای، نزد متخصصان امر مقبولیت دارند.

شیوه استناد تدوینی. منظور دستورالعمل استناد نشریاتی است که، بدون اشاره به شیوه استناد شناخته شده‌ای، حداقل یک قاعده در زمینه استناد در متن، ساختار مآخذ، نظم منابع در فهرست، یا سایر قواعد ارائه کرده‌اند.

روش پژوهش

به منظور کسب اطلاع از وضعیت استناد در نشریات دانشگاه تهران، با بهره‌گیری از روش پیمایشی، ابتدا راهنمای نگارش کلیه نشریات لحاظ شده در جامعه پژوهش بررسی و نشریات دارای دستورالعمل استناد شناسایی شدند. سپس نشریات دارای دستورالعمل استناد تدوینی از نشریاتی که پیروی از یک شیوه استناد شناخته شده را توصیه کرده بودند، متمایز و دامنه قواعد ارائه شده در دستورالعمل استناد هر نشریه با

-
1. National Library of Medicine Style(NLM Style)
 2. Vancouver Style
 3. American Psychological Association Style(APA Style)
 4. Harvard Style
 5. Modern Language Association Style(MLA Style)
 6. Chicago Style: Humanities Style(Documentary- Note)

استفاده از تحلیل محتوا مشخص شد. در مرحله بعد کاربرگی حاوی بندهای زیر تهیه و بر مبنای آن شیوه یا شیوه‌های استاندارد معیار دستورالعمل‌های استاندارد تدوینی هر نشریه با بهره‌گیری از تحلیل استنادی مشخص گردید:

۱. الگویی غالب استناد در متن
۲. الگویی غالب در سطر ح توصیف مآخذ
۳. الگویی غالب در علائم سجاوندی مآخذ
۴. محل ارائه فهرست منابع مورد استناد
۵. شیوه تنظیم مستندات در فهرست منابع
۶. الگوهای مربوط به سایر قواعد.

پاسخ بند اول، به عنوان عامل تعیین کننده شیوه استناد معیار در نظر گرفته شد و در صورت فقدان، تناقض یا ابهام در قواعد مربوط به این بند در دستورالعمل‌های استناد نشریات، سرجمع پاسخ بندهای بعدی، ملاک تعیین شیوه استناد معیار قرار گرفت. جهت پاسخ به بندهای ۲ و ۳ از روش تشخیص افتراقی استفاده شده است. بدین ترتیب که از قواعد مشترک در ساختار مآخذ (اعم از سطوح توصیف و علائم سجاوندی) شیوه‌های استناد معیار، صرف نظر شد و با مدنظر قرار دادن قواعد افتراقی هر شیوه، ساختار مآخذ پیشنهادی در دستورالعمل‌های استناد نشریات جهت تعیین شیوه استناد معیار، مورد ارزیابی قرار گرفت. پس از تعیین شیوه‌های استناد معیار، با بهره‌گیری از روش ارزیابانه، میزان همگونی دستورالعمل‌های استناد نشریات با این شیوه‌ها تعیین شد.

جهت تعیین میزان پیروی مقالات از قواعد استناد ارائه شده در نشریات مربوط نیز، با بهره‌گیری از روش ارزیابانه، و به تناسب قواعد ارائه شده در دستورالعمل استناد هر نشریه، کاربرگ‌های امتیازبندی شده‌ای تدوین و با توجه به نظام استناد اعمال شده در هر مقاله تکمیل گردید. امتیاز کسب شده توسط هر مقاله، تعیین کننده میزان پیروی آن مقاله از دستورالعمل استناد نشریه محسوب شد، و در نهایت سرجمع امتیازات مقالات، تعیین کننده میزان پیروی مقالات پیک نشریه از دستورالعمل استناد آن نشریه تلقی

گردید.

جهت تعیین شیوه‌های استناد معیار در نظام‌های استناد مقالات نشریات فاقد دستورالعمل استناد، مطابق روش ذکر شده جهت تعیین شیوه‌های معیار دستورالعمل‌های استناد نشریات، ابتدا شیوه معیار هر مقاله تعیین و سپس با بهره‌گیری از روش ارزیابانه، میزان همگونی هر مقاله با آن شیوه محاسبه شد. وجود شیوه‌های استناد معیار مشترک و درجه همگونی برای مقالات یک نشریه، ملاک سیاست ویراستاری همگون نشریه در برخورد با نظام‌های استناد مقالات تلقی گردید.

جامعه پژوهش حاضر شامل آن دسته از نشریات فارسی دانشگاه تهران است که مورد تأیید وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری یا کمیسیون نشریات علوم پزشکی کشور است که تا پایان سال ۱۳۸۰ موفق به کسب رتبه علمی - پژوهشی یا علمی - ترویجی شده‌اند و حداقل یک شماره از شماره‌های مربوط به سال ۱۳۸۰ آنها، تا زمان اتمام گردآوری داده‌ها (پایان فروردین ۸۲) منتشر شده است. بدین ترتیب، از ۲۳ نشریه دارای رتبه علمی - پژوهشی یا علمی - ترویجی دانشگاه تهران تنها ۲۱ نشریه واجد شرایط قرار گرفتن در جامعه پژوهش شناخته شدند. زیرا یک نشریه به زبان انگلیسی بود و یک نشریه نیز تا پایان زمان گردآوری داده‌ها انتشار نیافته بود. لازم به ذکر است که در صورت نبود دستورالعمل استناد در آخرین شماره نشریه، آن نشریه فاقد دستورالعمل استناد تلقی گردید.

فقط مقالات تألیفی و تحقیقی هر نشریه مورد پژوهش قرار گرفت و از بررسی و ارزیابی ترجمه‌ها، مصاحبه‌ها، گزارش‌ها، و مواردی از این قبیل، حتی در صورت دارا بودن استناد، صرف نظر شد؛ اما مقالات تألیفی و تحقیقی فاقد فهرست مآخذ در جامعه پژوهش لحاظ گردید.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته‌های تحقیق به ترتیب پرسش‌های اساسی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. وضعیت ارائه دستورالعمل استناد به منظور کسب اطلاع از وضعیت ارائه

دستورالعمل‌های استناد در راهنمای نگارش نشریات معتبر دانشگاه تهران، جدول ۱ تهیه و ارائه گردید.

جدول ۱. وضعیت ارائه دستورالعمل‌های استناد در راهنمای نگارش نشریات معتبر دانشگاه تهران

سازمان اعطاکننده اعتبار	گروه‌های علمی	نشریات دارای دستورالعمل استناد شناخته شده	نشریات فاقد تدوینی دستورالعمل استناد	جمع کل
	علوم انسانی	-	۷	۸
کمیسیون نشریات	فنی و مهندسی	-	۱	۱
وزارت علوم	علوم پایه	-	۳	۳
	کشاورزی	-	۴	۴
	هنر و معماری	-	-	۱
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	۱	۳	۴
		۱	۱۸	۲۱
		۱۹	۲	
	جمع کل			

همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد ۹۰ درصد نشریات معتبر دانشگاه تهران (۱۹ نشریه از ۲۱ نشریه) در راهنمای نگارش خود دستورالعمل استناد ارائه کرده‌اند. از ۱۹ نشریه دارای دستورالعمل استناد یک نشریه که به گروه علوم پزشکی تعلق دارد، پیروی از شیوه استناد شناخته شده ونکوور را توصیه کرده است و ۱۸ نشریه دیگر دارای دستورالعمل استناد تدوینی هستند. لازم به ذکر است که دو نشریه از نشریات معتبر دانشگاه تهران در راهنمای نگارش خود دستورالعملی ارائه نکرده‌اند. قواعد استناد تدوینی جهت اطلاع از وضعیت ارائه قواعد در دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات مورد بررسی، جدول شماره ۲ تهیه و ارائه شده است.

جدول ۲. وضعیت ارائه قواعد در دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات معتبر دانشگاه تهران

گروه‌های علمی	قواعد استناد در متن		قواعد توصیف کلی		قواعد سجاوندی		قواعد علائم		سایر قواعد	جمع کل
	دارد	ندارد	دارد	ندارد	دارد	ندارد	دارد	ندارد		
علوم انسانی	۷	۲	۵	۷	۳	۴	۷	۲	۷	۷
فنی و مهندسی	۱	-	۱	۱	۱	-	۱	-	۱	۱
علوم پایه	۳	-	۳	۳	۳	-	۳	-	۲	۳
کشاورزی	۴	-	۴	۴	۴	۱	۳	۴	۳	۴
پزشکی	۳	-	۳	۳	۳	۱	۲	۳	۳	۳
جمع کل	۱۸	۲	۱۷	۱۸	۱۴	۴	۱۸	۴	۱۶	۱۸

یافته‌های جدول ۲ بیانگر آن است که نزدیک به ۸۹ درصد (۱۶ نشریه از ۱۸ نشریه) دارای دستورالعمل استناد تدوینی حداقل یک قاعده در زمینه استناد در متن در دستورالعمل استناد خود ارائه کرده‌اند. این رقم در زمینه قواعد مربوط به سطوح توصیف مآخذ ۹۴ درصد (۱۴ نشریه از ۱۸ نشریه)، در زمینه نظم منابع در فهرست مآخذ ۷۲ درصد (۱۳ نشریه از ۱۸ نشریه) و سایر قواعد ۱۱ درصد (دو نشریه از ۱۸ نشریه) است.

پراکندگی الگوهای ساختار مآخذ، بررسی‌های بیشتر دستورالعمل‌های استناد تدوینی ۱۸ نشریه مورد اشاره نشان داد که در دستورالعمل استناد ۱۲ نشریه، الگوهای استناد به مقاله مجله، یک نشریه الگوی استناد به کتاب، و دو نشریه فقط الگوی استناد به مقاله

مجله ارائه شده است. در دو نشریه نیز علاوه بر الگوی استناد به کتاب و مقاله مجله، در یکی الگوی استناد به مقاله کنفرانسها و در دیگری الگوی استناد به پایان نامهها ارائه شده است. یک نشریه از ۱۸ نشریه نیز فاقد الگوی استناد است. در هیچ یک از دستورالعملهای استناد تدوینی نشریات الگویی جهت استناد به دیگر محملهای اطلاعاتی؛ بویژه منابع الکترونیکی و دیجیتالی پیوسته و ناپیوسته، ارائه نشده است.

میزان همگونی استناد تدوینی با استناد معیار (ان.ال.ام. و ونکوور). یافتهها بیانگر آن است که دستورالعمل استناد ۶ نشریه در زیر گروه شیوههای معیار ان.ال.ام. و ونکوور قرار دارد و میزان همگونی قواعد آنها در دو نشریه خیلی زیاد، یک نشریه تا حدودی، و سه نشریه در حد کم است.

جدول ۳. میزان همگونی دستورالعملهای استناد تدوینی نشریات معتبر دانشگاه تهران با شیوههای ان.ال.ام. و ونکوور

سازمان اعطاکننده اعتبار	گروههای علمی	میزان همگونی			
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی کم	خیلی کم
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	-	-	۱	۲
	فنی و مهندسی	-	-	-	۱
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	۲	-	-	-
	جمع کل	۲	-	۱	۳

میزان همگونی استناد تدوینی با استناد معیار (هاروارد و ای.پی.ای.). یافتههای جدول ۴ نشان می دهد که دستورالعمل استناد ۱۱ نشریه مبتنی بر شیوههای هاروارد و ای.پی.ای است که میزان همگونی آنها در شش مورد زیاد، چهار مورد تا حدودی، و یک مورد کم است.

جدول ۴. میزان همگونی دستورالعمل‌های اسناد تدوینی نشریات معتبر دانشگاه تهران با شیوه‌های هاروارد و ای.پی.ای

سازمان اعطا کننده اعتبار	گروه‌های علمی	میزان همگونی			
		خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی کم	خیلی کم
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی -	-	۱	۲	-
	علوم پایه -	۳	-	-	-
	کشاورزی -	۲	۲	۱	-
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی -	-	-	۱	-
جمع کل	-	۶	۴	۱	-

میزان همگونی اسناد تدوینی با سایر شیوه‌های معیار. براساس یافته‌های پژوهش شیوه معیار دستورالعمل اسناد یک نشریه نیز شیوه شیکاگو است که میزان همگونی آنها در حد زیاد است. دستورالعمل اسناد هیچ نشریه‌ای از ۱۸ نشریه مورد بررسی، در این بخش از پژوهش، مبتنی بر شیوه ام.ال.ای نبوده است.

پراکندگی اسناد تدوینی. جهت آگاهی از اینکه دستورالعمل‌های اسناد تدوینی نشریات در گروه‌های علمی مختلف در زیر گروه کدام شیوه‌های اسناد معیار قرار می‌گیرند جدول ۵ تدوین و ارائه شده است.

جدول ۵. پراکندگی دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات معتبر دانشگاه تهران
در مقایسه با شیوه‌های استناد معیار

جمع کل	شیوه‌های استناد برون‌متنی ان.ال.ام. و ونکوور		شیوه‌های استناد درون‌متنی ای.پی.ای و ام.ال.ای.		سازمان اعطاکننده اعتبار	گروه‌های علمی
	و هاروارد	ام.ال.ای.	و ونکوور	ای.پی.ای		
۷	۳	-	۳	-	کمیسیون	علوم انسانی
۱	-	-	۱	-	نشریات	فنی و مهندسی
۳	۳	-	-	-	وزارت علوم	علوم پایه
۴	۴	-	-	-		کشاورزی
۳	۱	-	۲	-	کمیسیون نشریات علوم پزشکی کشور	پزشکی
	۱۱	-	۶	-		
۱۸	۱۱		۷		جمع کل	

طبق یافته‌های جدول ۵ شیوه معیار ۶۱ درصد از دستورالعمل‌های استناد نشریات مورد بررسی (۱۱ نشریه از ۱۸ نشریه) هاروارد و ای.پی.ای، ۳۳ درصد (شش نشریه از ۱۸ نشریه) ان.ال.ام. و ونکوور، و شش درصد (یک نشریه از ۱۸ نشریه) شیوه شیکاگو است. به بیان دیگر، ۶۱ درصد دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات مورد بررسی مبتنی بر شیوه‌های استناد درون‌متنی و ۳۹ درصد (هفت نشریه از ۱۸ نشریه) مبتنی بر شیوه‌های استناد برون‌متنی شکل گرفته‌اند.

وضعیت پیروی مقالات از دستورالعمل نشریه ارائه دستورالعمل استناد با هدف استاندارد سازی نظام استناد مقالات در یک نشریه زمانی ارزشمندتر خواهد بود که همراه با

نظارت اجرایی باشد. به این معنا که سیاست ویراستاری نشریه، نویسندگان مقالات خود را ملزم به رعایت آن سازد. جهت آگاهی از وجود چنین الزامی در سیاست ویراستاری نشریات دارای دستورالعمل استناد، در این بخش از پژوهش، به بررسی وضعیت پیروی مقالات از دستورالعمل‌های استناد ارائه شده در نشریات آنها مبادرت شده است. لازم به ذکر است در این بخش از پژوهش، علاوه بر نشریات دارای دستورالعمل استناد تدوینی، نشریه‌ای که پیروی از شیوه استناد شناخته شده‌ای را توصیه کرده است نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۶. وضعیت پیروی مقالات نشریات معتبر دانشگاه تهران از قواعد استناد در متن ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات

سازمان اعطا کننده اعتبار	گروه‌های علمی	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	میزان همگونی کم خیلی کم	جمع کل
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	۲	-	۱	۱	۵
	فنی و مهندسی	۱	-	-	-	۱
	علوم پایه	۳	-	-	-	۳
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	کشاورزی	۱	۲	-	-	۴
	پزشکی	۲	۱	۱	-	۴
جمع کل		۹	۳	۲	۱	۱۷

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه شد. قواعد استناد در متن در دستورالعمل استناد تدوینی ۱۶ نشریه ارائه شده است. با احتساب یک نشریه تابع قواعد شیوه‌های استناد شناخته شده، ۱۷ نشریه دارای قواعد استناد در متن هستند که جدول ۶ جهت نشان دادن میزان پیروی مقالات این نشریات از این قواعد تدوین شده است. یافته‌های جدول ۶ بیانگر آن است که مقالات نزدیک به ۵۲ درصد نشریات (۹ نشریه از ۱۷ نشریه) از قواعد استناد در متن ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات خود در حد خیلی زیاد، نزدیک به ۱۸ درصد (سه نشریه از ۱۷ نشریه) در حد زیاد، نزدیک به ۱۲ درصد (دو نشریه از ۱۷ نشریه) تا حدودی، ۶ درصد (یک نشریه از ۱۷ نشریه) در حد کم

و نزدیک به ۲۲ درصد (دو نشریه از ۱۷ نشریه) در حد خیلی کم است.

پیروی مقالات از قواعد سطوح توصیف. همان طور که پیش تر در جدول ۲ نشان داد، شد قواعد مربوط به سطوح توصیف در ساختار مآخذ در دستورالعمل استناد تدوینی ۱۷ نشریه ارائه شده که با احتساب یک نشریه که پیروی از قواعد شیوه استناد شناخته شده ای را توصیه کرده است، این رقم به ۱۸ نشریه می رسد. جهت آگاهی از میزان رعایت قواعد مربوط به سطوح توصیف مآخذ، در مقالات این نشریات، جدول شماره ۷ پتدوین و ارائه شده است.

همان طور که جدول شماره ۷ نشان می دهد مقالات ۴۴ درصد نشریات (۸ نشریه از ۱۸ نشریه) به میزان خیلی زیاد، ۴۴ درصد دیگر (۸ نشریه از ۱۸ نشریه) در حد زیاد، و ۱۲ درصد (دو نشریه از ۱۸ نشریه) تا حدودی از قواعد مربوط به سطوح توصیف در ساختار مآخذ ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات پیروی کرده اند.

پیروی مقالات از قواعد سجاوندی. جهت اطلاع از وضعیت رعایت قواعد مربوط به علائم سجاوندی مآخذ، در مقالات ۱۴ نشریه دارای دستورالعمل استناد تدوینی، که این قواعد را ارائه کرده اند، و یک نشریه تابع شیوه های استناد شناخته شده (۱۵ نشریه)، یافته ها در جدول ۸ تنظیم و ارائه شده است.

جدول ۷. وضعیت پیروی مقالات نشریات معتبر دانشگاه تهران از قواعد سطوح توصیف
 مأخذ ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات

سازمان اعطا کننده اعتبار	گروه‌های علمی	میزان همگونی			خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	جمع کل
		خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی						
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	۳	۳	-	-	-	-	-	۶	
	فنی و مهندسی	-	۱	-	-	-	-	-	۱	
	علوم پایه	۳	-	-	-	-	-	-	۳	
	کشاورزی	۲	۱	۱	-	-	-	-	۴	
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	-	۳	۱	-	-	-	-	۴	
جمع کل		۸	۸	۲	-	-	-	-	۱۸	

جدول ۸. وضعیت پیروی مقالات نشریات معتبر دانشگاه تهران از قواعد علائم سجاوندی
 مأخذ ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات

سازمان اعطا کننده اعتبار	گروه‌های علمی	میزان همگونی			خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	جمع کل
		خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی						
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	-	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۵	
	فنی و مهندسی	-	۱	-	-	-	-	-	۱	
	علوم پایه	۱	۱	-	-	-	-	-	۳	
	کشاورزی	-	۲	۱	-	-	-	-	۳	
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	-	۱	۱	۱	۱	۱	-	۴	
جمع کل		۱	۶	۳	۳	۳	۳	۲	۱۵	

یافته‌ها (جدول ۸) بیانگر آن است که مقالات ۶ درصد (یک نشریه از ۱۵ نشریه) از نشریاتی که در دستورالعمل استناد خود قواعد مربوط به علائم سجاوندی را ارائه کرده‌اند در حد خیلی زیاد، ۴۰ درصد (شش نشریه از ۱۵ نشریه) در حد زیاد، ۲۰

درصد (سه نشریه از ۱۵ نشریه) تا حدودی، ۲۰ درصد دیگر (سه نشریه از ۱۵ نشریه) در حد کم و نزدیک به ۱۴ درصد (دو نشریه از ۱۵ نشریه) در حد خیلی کم به قواعد مذکور پایبند بوده‌اند.

پیروی مقالات از قواعد نظم منابع، شیوه‌های استناد مختلف برای ترتیب حضور منابع در فهرست مآخذ، متناسب با سایر قواعدشان، الگوهای مختلفی را ارائه می‌دهند. ۱۳ نشریه در دستورالعمل استناد بدوینی خود، و یک نشریه با تبعیت از شیوه‌های استناد شناخته شده، قواعد مربوط به نظم منابع در فهرست مآخذ، پانویس‌ها یا پی‌نویس‌ها را ارائه داده‌اند. جدول ۹ جهت بیان میزان پایبندی مقالات این نشریات به این قواعد تنظیم شده است.

جدول ۹. وضعیت پیروی مقالات، معتبر دانشگاه تهران از قواعد مربوط به نظم منابع در فهرست مآخذ، ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات

سازمان اعطا کننده اعتبار	گروه علمی	میزان همگونی		
		خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی کم خیلی کم جمع کل
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	۳	۲	- - -
	علوم پایه	۲	-	- - -
	کشاورزی	۲	-	- - -
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	۲	۱	۱ - -
	جمع کل	۱۰	۳	۱ - -

مطابق جدول ۹، مقالات ۷۱ درصد از نشریاتی که در دستورالعمل استناد خود حداقل یک قاعده از قواعد مربوط به نظم منابع را ارائه کرده‌اند (۱۰ نشریه از ۱۴ نشریه) در حد خیلی زیاد، ۲۱ درصد (سه نشریه از ۱۴ نشریه) در حد زیاد، و نزدیک به ۸ درصد (یک نشریه از ۱۴ نشریه) تا حدودی از این قواعد پیروی کرده‌اند.

پیروی مقالات از سایر قواعد. قواعد مربوط به استناد مجدد به یک منبع در متن و در فهرست مآخذ، پدید آوران همکار، استناد به آثار متعدد یک نویسنده، استناد به اثری با پدید آور سازمانی، و استناد به اثری از نویسنده ناشناس قواعدی هستند که حداقل یک مورد از آنها در دستورالعمل استناد تدوینی ۲ نشریه ارائه شده است؛ با احتساب یک نشریه که پیروی از قواعد شیوه‌های استناد شناخته شده را به نویسندگان خود توصیه کرده است، در این بخش از پژوهش، میزان رعایت قواعد فوق در مقالات این سه نشریه مورد بررسی قرار گرفت. بررسی‌ها نشان داد که در یک مورد در حد زیاد و دو مورد تا حدودی این قواعد رعایت شده است.

پیروی کلی مقالات از دستورالعمل‌های استناد نشریات. جهت آگاهی از وضعیت کلی پیروی مقالات از دستورالعمل استناد نشریات مربوط در گروه‌های علمی مختلف، جدول ۱۰ تدوین و ارائه شده است.

همان‌گونه که جدول ۱۰ نشان می‌دهد مقالات نزدیک به ۵۸ درصد (۱۱ نشریه از ۱۹ نشریه) از نشریات دارای دستورالعمل استناد به میزان خیلی زیاد، ۲۶ درصد (پنج نشریه از ۱۹ نشریه) در حد زیاد، ۱۰ درصد (دو نشریه از ۱۹ نشریه) تا حدودی و نزدیک به ۶ درصد (یک نشریه از ۱۹ نشریه) در حد کم به قواعد ارائه یا توصیه شده از سوی نشریات پایبند بوده‌اند.

جدول ۱۰. وضعیت کلی پیروی مقالات نشریات معتبر دانشگاه تهران از دستورالعمل‌های
استناد نشریات

سازمان اعطاکننده اعتبار	گروه‌های علمی	خیلی زیاد زیاد		میزان همگونی		
		تاحدودی کم	خیلی کم	جمع کل		
کمیسیون نشریات وزارت علوم	علوم انسانی	۳	۲	۱	۱	۷
	فنی و مهندسی	۱	-	-	-	۱
	عمر پایه	۳	-	۱	-	۳
	کتاب‌آوری	۳	۱	-	-	۴
کمیسیون نشریات علوم پزشکی	پزشکی	۱	۲	۱	-	۴
جمع کل		۱۱	۵	۲	۱	۱۹

استناد در نشریات فاقد دستورالعمل. با توجه به اینکه دو نشریه از نشریات مورد بررسی در گروه‌های علوم انسانی و هنر فاقد دستورالعمل استناد هستند، جهت روشن شدن وضعیت استناد مقالات این نشریات مطابق روشی که پیش‌تر ذکر شد، شیوه یا شیوه‌های استناد معیار در نظام استناد مقالات آنها مشخص، و سپس میزان همگونی آنها، با شیوه معیار برآورد شد.

بررسی‌ها نشان داد که شیوه استناد معیار در نظام استناد مقالات دو نشریه فاقد دستورالعمل استناد به ترتیب، یک نشریه متعلق به گروه هنر و معماری شیوه‌ای. پی.ای. و هاروارد و نشریه متعلق به گروه علوم انسانی ام.ال.ای است. نظام استناد مقالات هر دو نشریه به میزان خیلی زیاد با شیوه معیار خود همگونی دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از آن است که ۱۹ نشریه از ۲۱ نشریه معتبر دانشگاه تهران در راهبمای نگارش خود دستورالعمل استناد ارائه کرده‌اند که از این میزان ۱۸

نشریه دارای دستورالعمل استناد تدوینی هستند و یک نشریه که به گروه علوم پزشکی تعلق دارد، پیروی از شیوه استناد شناخته شده و نکوور را توصیه کرده است. این نتایج وضعیت رضایت بخشی را ترسیم می‌کند.

بررسی دامنه قواعد ارائه شده در دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات (جدول ۲) نشان داد که ۱۶ نشریه حاوی دستورالعمل استناد تدوینی دارای قاعده‌ای در زمینه استناد در متن؛ ۱۷ نشریه دارای قاعده‌ای مربوط به سطوح توصیف در ساختار کتابشناختی حداقل یک نوع محمل اطلاعاتی؛ ۱۴ نشریه دارای قاعده‌ای در زمینه رعایت علائم سجاوندی هستند. قواعد مربوط به نظم منابع در فهرست مآخذ نیز، در دستورالعمل استناد تدوینی ۱۳ نشریه و سایر قواعد در دستورالعمل استناد تدوینی دو نشریه ارائه شده است. این نتایج نیز نشان می‌دهد که از نظر دامنه قواعد ارائه شده در دستورالعمل استناد نشریات وضعیت نسبتاً مطلوبی وجود دارد.

بررسی‌های مربوط به دستورالعمل‌های استناد تدوینی ۱۸ نشریه مورد بررسی نشان داد که بجز الگوی استناد به کتاب و مقاله مجله (و در یک مورد مقاله کنفرانس و مورد دیگر پایان نامه) در هیچ یک از دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات الگویی جهت استناد به دیگر محمل‌های اطلاعاتی چاپی ارائه نشده است. این نتیجه می‌تواند بیانگر عدم اعتنای سیاست‌های سردبیری و ویراستاری این نشریات به سایر محمل‌های اطلاعاتی چاپی، به عنوان مراجع و مستندات ارزشمند در فرایند پژوهش باشد.

همچنین، در هیچ یک از دستورالعمل‌های استناد تدوینی نشریات، الگویی جهت استناد به محمل‌های اطلاعاتی غیرچاپی، بویژه منابع اطلاعاتی الکترونیکی و دیجیتالی، اعم از پیوسته و ناپیوسته، ارائه نشده است. نتایج فوق با عنایت به اهمیت فزاینده جایگاه این منابع در امر پژوهش، می‌تواند بیانگر این مسئله باشد که هنوز محمل‌های اطلاعاتی غیر چاپی، بویژه محمل‌های الکترونیکی و دیجیتالی، جایگاه مناسب خود را در فرایند پژوهش احراز نکرده‌اند. به‌طور کلی، این نتایج بیانگر نبود جامعیت در ارائه الگوهای استناد به انواع محمل‌های اطلاعاتی در دستورالعمل‌های استناد نشریات معتبر دانشگاه تهران است.

یافته‌ها همچنین نشان داد (جدول ۵) که شیوه معیار دستورالعمل‌های استاد تدوینی ۱۱ نشریه از ۱۸ نشریه مورد بررسی شیوه‌های هاروارد و ای.پی.ای است که میزان همگونی آنها در شش مورد زیاد، چهار مورد تا حدودی، و یک مورد کم است. شیوه معیار شش نشریه از ۱۸ نشریه نیز ال.ال.ام. و نکوور است که میزان همگونی آنها در دو نشریه خیلی زیاد، یک نشریه تا حدودی، و سه نشریه در حد کم است. دستورالعمل استاد تدوینی یک نشریه از ۱۸ نشریه نیز شیوه شیکاگو است که میزان همگونی آنها در حد زیاد است. دستورالعمل استاد هیچ‌یک از ۱۸ نشریه مورد بررسی، در این بخش از پژوهش، مبتنی بر شیوه ال.ال.ای نبود. به بیان دیگر ۶۱ درصد دستورالعمل‌های استاد تدوینی نشریات مورد بررسی مبتنی بر شیوه‌های استاد درون متنی و ۳۹ درصد (هفت نشریه از ۱/۵ نشریه) مبتنی بر شیوه‌های استاد برون متنی شکل گرفته‌اند.

بررسی میزان پیروی مقالات از دستورالعمل استاد نشریات نشان داد که مقالات نزدیک به ۵۸ درصد (۱۱ نشریه از ۱۹ نشریه) از نشریات دارای دستورالعمل استاد به میزان خیلی زیاد، ۲۶ درصد (پنج نشریه از ۱۹ نشریه) در حد زیاد، ده درصد (دو نشریه از ۱۹ نشریه) تا حدودی و نزدیک به شش درصد (یک نشریه از ۱۹ نشریه) در حد کم از قواعد ارائه یا توصیه شده در دستورالعمل استاد نشریاتشان پیروی کرده‌اند. این نتیجه بیانگر وضعیت مطلوبی است و نشان می‌دهد که سیاست سردبیری نشریات مذکور رعایت قواعد استاد ارائه شده را مورد توجه قرار داده است.

همچنین بررسی‌ها نشان داد که شیوه معیار در نظام استاد مقالات دو نشریه فاقد دستورالعمل استاد به ترتیب، یک نشریه متعلق به گروه هنر و معماری شیوه ای.پی.ای و هاروارد و یک نشریه متعلق به گروه علوم انسانی ام.ال.ای است. نظام استاد مقالات هر دو نشریه به میزان خیلی زیاد با شیوه معیار خود همگونی دارند. این نتیجه مؤید وجود سیاست ویراستاری همگون در برخورد با نظام استاد مقالات در این دو نشریه است.

پیشنهادات

- با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر چند پیشنهاد مفید به نظر می‌رسد:
۱. دانشگاه تهران ارائه دستورالعمل استناد در راهنمای نگارش نشریات را جزو شرایط ضروری و لازم‌الاجرا جهت انتشار نشریات، بویژه نشریات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی خود قرار دهد.
 ۲. جهت همگون‌سازی نظام‌های استناد مقالات نشریات علمی، بویژه در یک حوزه موضوعی، دانشگاه تهران دستورالعمل‌های استناد را مطابق استانداردهای بین‌المللی، سازگار با زبان فارسی، و براساس مقتضیات رشته‌ای برای هر گروه علمی تدوین و سیاست ویراستاری نشریات تحت پوشش خود را ملزم به پیروی از آن کند.
 ۳. با توجه به اینکه از یک سو، عدم جامعیت در ارائه قواعد در دستورالعمل استناد نشریات می‌تواند در مسیر استناد صحیح و اصولی در مقالات این نشریات اختلال ایجاد کند، و از سوی دیگر ارائه کامل قواعد در هر شماره از نشریه حجم قابل توجهی از فضای نشریه را می‌طلبد، پیشنهاد می‌شود که در ویژه‌نامه‌ای قواعد به‌طور کامل درج و در سایر شماره‌ها، جهت دسترسی به دستورالعمل استناد نشریه، به آن شماره ارجاع داده شود.
 ۴. باتوجه به اهمیت مسئله استناد و همچنین لزوم بهره‌گیری صحیح و اصولی از شیوه‌های استناد پیشنهاد می‌شود دوره‌هایی جهت آموزش این شیوه‌ها در مراکز تحت پوشش دانشگاه تهران برگزار گردد.
 ۵. نتایج بیانگر عدم اعتنا به منابع غیرچاپی، بویژه منابع الکترونیکی و دیجیتالی پیوسته و ناپیوسته، در فرایند پژوهش است. لذا پیشنهاد می‌شود هیأت‌های تحریریه و سردبیران نشریات به تبیین جایگاه این منابع به عنوان محمل‌های اطلاعاتی ارزشمند و روزآمد در فرایند تحقیق مبادرت کنند، به روزآمدی منابع توجه بیشتری مبذول دارند، و همچنین تمهیداتی بیندیشند تا فرهنگ استناد به این منابع و رعایت مالکیت معنوی پدیدآورندگان آثار در قالب این محمل‌های اطلاعاتی، از سوی نویسندگان مقالات مورد اعتنا قرار گیرد.

مآخذ

حری، عباس (۱۳۸۱). آیین نگارش علمی. تهران: هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، دبیرخانه.

American University Library(2001). "Citation Style Guides: Citing Sources".[on-line].

Available: <http://WWW.library.american.edu/eref/citation.html> [12Apr.2002].

Colter,Jan(2002)."Creating an APA Reference List: Guidelines for University of Alberta

Students'. [on-line]. Available: <http://WWW.library.ualberta.ca/guides/apa/index.cfm>. [23 Apr.2002].

Delaney,Robert(2001)."Citation Style for Research Papers". [on-line]. Available:

<http://WWW.liu.edu/cwis/library/workshop/citation.html>[23 Apr. 2002].

Gibaldi, Joseph(1995).MLA Handbook for Writers of Research Papers. 4th ed. New York:

Modern Language Association of America.

Guffey, Mary Ellen(1997). MLA Style Electronic Format. Business Communication

Quarterly, March, 59-79. [on-line]. Available: <http://WWW.westwords.con/guffey/ela.html>. [3 Agu. 2002].

International Committee of Medical Journal Editors(2001). "Uniform Requirements for

Manuscripts Submitted to Biomedical Journals". [on-line].

Available:<http://WWW.icmje.org>[3 Agu.2002].

Meriam Library(2001). "Citation Formats & Style Manuals". [on-line]. Available:

<http://WWW.csuchico.edu/lref/newciting.html>. [12 Apr.2002].

Paulina June & George Pollak Library, California State University(2001)."Citing Sources:

Citing Resources in Bibliographies, Research Papers & Theses".[on-line].

Available:http://WWW.Library.Fullerton.edu/cyber_cites.htm. [13 Apr. 2002].

Tong, Josie(2002). "Citation Style Guides for Internet and Electronic Sources". [on-line].

Available: <http://WWW.library.ualberta.ca/guides/citation/index.cfm>. [23 Apr. 2002].

University of Chicago Press(1993). The Chicago Manual of Style. 14th ed. Chicago: The

University of Chicago Press.

University of Queensland Library(2000). "References, Bibliography: Vancouver Style".

[on-line]. Available: <http://WWW.library.uq.edu.au/training/citation/vancouv.html>. [3 Agu. 2002].

The University of Wisconsin-Madison Writing Center(2001). "Writer's Handbook: Documentation Styles". [on-line]. Available: <http://WWW.wisc.edu/writing/handbook/documentation.html>. [5 Apr.2002].

U.S. Department of Health & Human Services, Public Health Services, National Institute of Health(n.d). "National Library of Medicine Recommended formats for Bibliographic citation: Supplement Internet Formats". [on-line]. Available: <http://WWW.nlm.nih.gov/pubs/formats/internet.pdf>. [23 Apr.2002].

Wright State University Libraries.(1999). "Citation Style Guides" [on-line]. Available: <http://WWW.libraries.Wright.edu/libnet/referen/citation.html>. [3 Agu.2002].